

D. HANNEMA, 1895 - 1984

DOOR J.C. EBBINGE WUBBEN

'Maar elk blijft d'andre de onbekende vreemde'

Albert Verwey

IN de loop van de middag van de 7de juli 1984 overleed op 88-jarige leeftijd in een van de bouwhuizen van het kasteel het Nijenhuis te Heino, Overijssel, Dirk Hannema, doctor honoris causa der Rijksuniversiteit te Utrecht, van 10 november 1921 tot 12 december 1945 directeur van het museum Boymans te Rotterdam.

Deze beide namen: het Nijenhuis en het museum Boymans, of juist: het museum Boymans en het Nijenhuis, staan als het ware zowel voor de passie voor het schone in al zijn verscheidenheid, voor de *eroos*, als voor het fatum, de *anangkè*, die dit leven hebben bepaald. Zij duiden tevens het keerpunt erin aan, en de 'gerichte wil', die zich door geen tegenslag, hoe zwaar ook, heeft laten breken.

Dirk Hannema werd 16 september 1895 te Batavia geboren, waar zijn vader, een liberaal en humaan man in de nobelste zin van deze epitheta, directeur was van een makelaarskantoor. Zijn moeder, Jkvr. Hermina Elise de Stuers, stamde uit een kunstzinnige familie; zij was een achternicht van Victor de Stuers, wiens betekenis voor de Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, voor ons archief- en museumwezen moeilijk overschat kan worden. Wanneer het gezin in 1900 uit Batavia naar Den Haag verhuist, richt zij de woning geheel modern in. Ongetwijfeld heeft de jonge Dirk in sterke mate zijn liefde voor de beeldende kunst van haar meegekregen als het 'Gesetz wonach er angetreten', en haar contacten met kunstenaars als Colenbrander, met kenners als Bremmer en Abraham Bredius hebben zeker mede de richting van zijn leven bepaald. Zijn band met zijn ouders, en in het bijzonder met zijn moeder, is steeds een zeer innige gebleven; hun vermogen heeft hem later in staat gesteld zijn verzameling op te bouwen.

Na het gymnasium in Den Haag te hebben afgelopen ging hij kunstgeschiedenis studeren te Utrecht, bij prof. dr W. Vogelsang,

niet alleen een begaafd en veelzijdig kunsthistoricus en de 'schepper' in ons land van de kunstgeschiedenis als zelfstandige universitaire studierichting, maar bovenal een geboren pedagoog, die een gehele generatie Nederlandse kunsthistorici en museum-directeuren gevormd heeft.

In 1920 wordt de dan 25-jarige benoemd tot wetenschappelijk assistent bij het museum Boymans te Rotterdam, dat sedert juni 1908 onder leiding stond van dr F. Schmidt-Degener. Wanneer deze laatste het jaar daarop de functie aanvaardt van hoofd-directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam volgt Hannema hem op als directeur van het Rotterdamse museum (10 november 1921). Hoeveel vertrouwen het stadsbestuur blijkens deze benoeming ook in de jonge assistent gehad moet hebben: weinig zal het hebben vermoed hoezeer dit besluit het gehele culturele aanzien van de stad zou veranderen en op internationaal niveau zou brengen. Op het ex-libris van Hannema, door Dirk van Gelder (weliswaar eerst in 1939) in hout gegraveerd, staat het devies 'recht op het doel'. Dit doel is voor Hannema in de nu volgende vierentwintig jaar geweest het museum Boymans, ondanks de grote verdiensten van Schmidt-Degener nog steeds een museum van niet meer dan lokale en provinciale betekenis, een plaats te geven in de rij van musea met internationale faam. Hij kon hierbij voortbouwen op de grondslagen, door Schmidt-Degener gelegd, niet in de laatste plaats op diens, in de loop der jaren steeds vruchtbaarder samenwerking met particuliere verzamelaars in en buiten Rotterdam: al in 1916 komt de naam van D.G. van Beuningen voor het eerst voor in de jaar-verslagen van het museum, als schenker van het dan nog aan Chardin toegeschreven stilleven. Juist op dit gebied: het scheppen van een krachtig mecenaat, lag misschien wel de grootste kracht van Hannema, die in vele andere opzichten zo verschilde van de 'homme lettré', de minnaar van de Franse literatuur, de begenadigde essayist en verfijnde woordkunstenaar die Schmidt-Degener was; 'literatuur en muziek interesseren mij minder' heeft Hannema van zichzelf gezegd. Er ging van hem echter een zeldzame uitstraling uit, een grote charme, die van de grand seigneur, waaraan ook zijn rijzige verschijning in die jaren meewerkte. Hij bezat de gave verzamelaars – en hieronder ook potentiële verzamelaars – aan zich, en dat betekende steeds: aan het museum, te binden, te stimuleren tot uitbreiding en verbetering van hun collecties, en te bewegen tot steun en geschenken aan het museum. Met dit laatste doel voor ogen stond hij letterlijk dag en nacht voor hen klaar, zoals

hij met betrekking tot de verzameling J.P. van der Schilden met veel gevoel voor het anecdotische wist te vertellen. Rotterdam weet bij wie er wonen en werken een sterke burgerzin wakker te roepen, en Hannema is er een ware meester in geweest deze burgerzin ten bate van het museum te activeren. Wat deze coryfeeën op het gebied van handel en scheepvaart moet hebben getroffen en geïmponeerd is zonder twijfel de onbeperkte toewijding van de nieuwe directeur aan het museum geweest, zijn energiek aangrijpen van mogelijkheden, ook als het aanvankelijk onmogelijkheden leken te zijn, zijn vindingrijkheid en durf in het overwinnen van obstakels, de zekerheid van zijn overtuiging, zijn enthousiasme. In zijn beoordeling van kunstwerken berustte deze zekerheid meer op intuïtie, op een aangeboren gevoel voor kwaliteit en schoonheid, door het voortdurende contact met werken van beeldende kunst steeds sterker ontwikkeld, dan op een kritische analyse, een wetenschappelijk gefundeerde, scherp geformuleerde argumentatie. Deze onbevangeheid waarmee hij zich tegenover het kunstwerk opstelde, zich alleen afvragend of het in zijn specifieke genre aan de normen die hij, Hannema, stelde voldeed, heeft aan zijn eigen collectie, die van vroege Chinese glazuren over Benin-bronzen tot moderne kunstenaars als Franz Marc en Picabia loopt, een zo veelzijdig en sterk persoonlijk karakter gegeven, maar heeft ook zijn aankoopbeleid voor het museum bepaald. Voor dit aankoopbeleid wist hij zich van de financiële steun te verzekeren van een grote groep verzamelaars en vrienden van het museum: D.G. van Beuningen, H. van Beek, A.J.M. Goudriaan, C.W.F.P. Sweerts de Landas Wyborgh. Maar wel zijn grootste triomf is geweest dat hij erin geslaagd is niet alleen de steun, maar de vriendschap te winnen van Willem van der Vorm – en wie eenmaal door ‘Sir William’ als vriend werd beschouwd, kon op een haast onvoorwaardelijke trouw rekenen. Voor het museum heeft dit rijke vruchten gedragen; zonder de eigen bijdragen en schenkingen van de heer Van der Vorm, maar niet minder zonder de wijze waarop hij ook anderen tot bijdragen wist aan te sporen, zouden hoogtepunten als Emanuel de Witte’s monumentale kerkinterieur (1927), Saenredams Sint Laurens te Alkmaar (1936), Rembrandts Man met de rode muts (1937) en het Portret van Titus (1940) nu niet in het museum aanwezig zijn.

De welhaast stormachtige groei van de verzamelingen in de jaren twintig en dertig – vrijwel zonder uitzondering te danken aan legaten, schenkingen en financiële steun van particulieren – op de voet te volgen, is in het kader van dit *in memoriam* niet mogelijk;

volstaan moet worden met de vermelding van enkele saillante punten: de schenking in 1923 (weliswaar tegen een jaargeld voor de verzamelaar en zijn echtgenote) van de collectie oude grafiek, tekeningen, emaux en nielli van dr A.J. Domela Nieuwenhuis, een schenking die mede de verzamelaar dr J.C.J. Bierens de Haan gestimuleerd heeft zijn omvangrijke prentverzameling te bestemmen voor het prentenkabinet van het museum; de verwerving, in 1931, van het schilderij dat als het ware synoniem geworden is met de naam van het museum: de (z.g.) Verloren zoon van Jheronimus Bosch; in 1933 de schenking door D.G. van Beuningen van de schitterende reeks olieverfschetsen door Rubens, het Leven van Achilles voorstellend.

Zijn onvermoeid werken aan de uitbreiding van de collecties ziet Hannema bekroond en beloond wanneer op 12 april 1928 de gemeenteraad besluit de gelden van het legaat G.W. Burger te bestemmen voor de bouw van een nieuw museum op het land van Hoboken. De plannen voor het nieuwe gebouw worden ontwikkeld in de meest harmonische en gelukkige samenwerking tussen de toenmalige stadsarchitect, ir A. van der Steur, en Hannema, een zo volmaakte twee-eenheid dat beider aandeel niet te scheiden valt. Zeker weerspiegelt zich in de architectuur van het 'nieuwe' museum Boymans het gevoel voor stijlvolle eenvoud, voor weldadige sfeer, voor het zich in dienst stellen van het kunstwerk, dat geheel bij Hannema's persoonlijkheid behoorde. Nu, vijftig jaar na zijn voltooiing, heeft het gebouw nog niets van zijn charme verloren, is het 'herrlich wie am ersten Tag'. Na voorstudies en studiereizen langs tachtig Europese musea werd januari 1931 met de bouw begonnen en vond op 6 juli 1935 de officiële opening plaats. Een glorieuze opening, die tevens de opening was van de tentoonstelling 'Vermeer, oorsprong en invloed', die 135 kunstwerken uit de gehele wereld bijeenbracht. Bedenkt men met welk een minimale – zij het voortreffelijke – staf Hannema moest werken, wat het gelijktijdig 'verhuizen' van het Schielandshuis naar het nieuwe gebouw en het samenstellen van een zo omvangrijke tentoonstelling aan arbeid betekende, dan is dit alleen maar mogelijk geweest door de inspirerende kracht en onuitputtelijke energie van de eerst verantwoordelijke man. De loop van dit leven kennend, zoals het thans kan worden overzien, lijkt het alsof op dit hoogtepunt ervan met de Vermeer-tentoonstelling het thema wordt aangeslagen dat, als in de Griekse tragedie, tot de ondergang van de held zal leiden.

Het nieuwe gebouw heeft het prestige van, en de mogelijkheden

voor het museum in binnen- en buitenland in belangrijke mate vergroot. Een van de eerste gevolgen was het langdurige bruikleen van de fenomenale collectie schilderijen en tekeningen van de verzamelaar Franz Koenigs, uit wiens bezit Hannema in de voorafgaande jaren reeds herhaalde malen tentoonstellingen had samengesteld. Op de 'vicissitudes' met het lot van deze verzameling verbonden kan hier niet worden ingegaan: indien een essentieel gedeelte ervan, waaronder de vier schilderijen van Jheronimus Bosch en bijna tweeduizend tekeningen van de 15de tot en met de 19de eeuw vijf jaar later definitief in de verzamelingen van het museum kon worden opgenomen dan is dit in de eerste plaats te danken aan de band, door Hannema met de verzamelaar aangeknoopt en steeds nauwer aangehaald – al kan men zich afvragen of zonder de tegenslagen, die Koenigs troffen, en zonder de tweede wereldoorlog de kern van deze verzameling voor Rotterdam behouden had kunnen worden. Ook hier geldt 'it is an ill wind that blows nobody good'.

Precies een jaar na de tentoonstelling aan Vermeer en zijn omgeving gewijd was een tentoonstelling van een nog baanbrekender en uitzonderlijker karakter in het museum te zien, met de schilder van de 'Verloren zoon' in het middelpunt: 'Jeroen Bosch en de Noord-Nederlandsche primitieven', de eerste belangrijke tentoonstelling over dit thema na die, in 1913 onder leiding van prof. Vogelsang te Utrecht gehouden. Ondanks de crisisjaren en een vrijwel te verwaarlozen aankoopbudget van de stad, ging vrijwel geen jaar voorbij of de verzameling kon dank zij de voortdurende particuliere steun met nieuwe hoogtepunten van de 16de en 17de eeuwse Nederlandse schilderkunst worden verrijkt. Het *non plus ultra* lijkt wel bereikt wanneer op de tentoonstelling van 'Meesterwerken uit vier eeuwen', in 1938 ter ere van het veertigjarige regeringsjubileum van H.M. Koningin Wilhelmina ingericht, de nieuw ontdekte Vermeer, 'Christus en de discipelen te Emmaüs' in een afzonderlijk kabinet als laatste aanwinst wordt gepresenteerd. 'Zoo en niet anders ging het toe' dicht Boutens – de bundel waarin hij zijn lyrische ontboezeming opneemt heeft tot motto de regel van Horatius: '*Quandoque bonus dormitat Homerus*'...

Hannema's grote verdiensten voor de verrijking van het Nederlandse kunstbezit en voor de verdieping en verfijning van onze kunsthistorische kennis door het houden van bijzondere tentoonstellingen, worden erkend door een eredoctoraat in de Letteren en wijsbegeerte, hem op 17 maart 1939 verleend door de Rijksuniver-

siteit te Utrecht. Promotor was zijn leermeester prof. Vogelsang.

Op 1 september 1939 vallen Hitlers troepen Polen binnen; 10 mei 1940 treft ons land hetzelfde lot en gaat het centrum van Rotterdam in vlammen op na het bombardement door de *Luftwaffe*. Het museum Boymans blijft gespaard.

‘Manches lässt sich darüber sagen, wie schwer es ist einen anderen Menschen und Geist zu kennen’ heeft de naar Amerika uitgeweken essayist Erich Heller eens, in een studie over Schiller, geschreven. Hoe heeft een persoonlijkheid van een zo grote verfijning en een zo voorname levensstijl als Hannema, voor wie de omgang met de schoonheid een levensbehoefte was, kunnen geloven in de ‘idealen’ (sic!) van het nationaal-socialisme, in plaats van zich zo ver als maar mogelijk was daarvan te distantiëren? Hoe heeft hij in de oorlogsjaren kunnen samenwerken, hij, die een zo grote liefde voor ons vorstenhuis koesterde, die een zo humaan directeur voor zijn personeel was, met de verraderlijke overvallers van ons land, met de aanhangers van de onmenselijke, mensonterende theorieën van de zuiverheid van het ras, van *Blut und Boden*? En dat, terwijl hij joods en vijandelijk bezit in de kelders van het museum verborg, de opvattingen over ‘*entartete Kunst*’ verre van zich wierp, protest aantekende tegen pogingen, werk van joodse kunstenaars uit de musea te verwijderen, wist dat medewerkers onderdoken om aan de ‘*Arbeitsinsatz*’ te ontkomen, hun geheel tegengestelde overtuiging kende en respecteerde. Heeft hij, levend in en voor een ideale wereld van de kunst, niet gezien, niet willen zien, wat toch zo duidelijk zichtbaar was? Geloofd, dat dit slechts (sic!) voorbijgaande randverschijnselen waren? Dat hij gemeend heeft door zijn houding erger te kunnen voorkomen, Nederlands, waaronder vorstelijk, kunstbezit te kunnen vrijwaren voor transport naar Duitsland, staat vast, en dat hij hiertoe inderdaad heeft bijgedragen, evenzeer. Maar was het daarvoor nodig, en was dit alleen de reden, om toe te treden tot de Kultuurkamer, het door de Duitsers in het leven geroepen advieslichaam voor een nieuwe cultuurpolitiek, om de benoeming te aanvaarden van Gemachtigde van Mussert voor het museumwezen? Het ‘Führer-principe’ moet voor hem een grote aantrekkingskracht gehad hebben; waren niet alle grote museale en particuliere collecties de schepping geweest van één krachtige persoonlijkheid? En had hij, door ‘inspraak’ te verlenen of ‘medezeggenschap’ te dulden, voor het museum ooit kunnen bereiken, wat hij tot nu toe had bereikt? Weinig reden had hij in de afgelopen jaren ook gehad, het democratisch bestel te zien als een

geëigend instrument tot het voeren van een overtuigend kunstbeleid. De tot dan afgelegde levensweg kon een van nature autoritaire persoonlijkheid, een '*homo pro se*' slechts versterken in zijn opvatting dat verantwoordelijkheid en uitvoerende macht bij één sterke figuur dienden te berusten.

Het Rotterdamse mecenaat is ook in de oorlogsjaren Hannema blijven steunen, hoezeer de dragers ervan – en dit gold in de eerste plaats voor zijn trouwste paladijn, de heer Van der Vorm, die hem dit ook op ongezouten wijze wist te vertellen – *in politicis* van mening met hem verschilden. Het magnetisme van zijn persoonlijkheid bleef onverminderd zijn aantrekkingskracht uitoefenen en wist ook deze hinderpaal te overwinnen.

Slechts aan Hannema's vasthoudendheid is het te danken dat, zoal niet de gehele verzameling Koenigs – wat hem en de heer Van der Vorm voor ogen had gestaan – althans de kern ervan aan de Stichting Museum Boymans werd geschonken door D.G. van Beuningen, die, buiten Van der Vorm om, de collectie in haar totaliteit voor zich zelf had aangekocht, om o.a. zijn aankoop van de Van Eyck uit de collectie Cook te financieren (1940). Door de verwerving van de collectie Bastert-van Schaardenburg kreeg de afdeling oude ceramiek met één slag internationale allure, nog verder versterkt door aankopen uit de tegelverzameling Van Achterbergh en door het legaat Philips-van der Willigen (Delfts aardewerk). Met ir A. van der Steur werden plannen gemaakt (1943) voor een grootse uitbreiding van het gebouw om na afloop van de oorlog de zozeer in betekenis en omvang toegenomen verzamelingen in volle glorie te kunnen tonen.

Vijf mei 1945 was de oorlog afgelopen, maar hoe anders dan Hannema zich dat had voorgesteld, toen hij de plannen voor de toekomst van het museum maakte. Drie dagen later volgde zijn arrestatie op last van het Militair Gezag. Na een korte detentie in Rotterdam werd hij overgebracht naar een kamp in Hoek van Holland, waar hij acht maanden heeft doorgebracht. Vrijgekomen bleef hij in zijn functie van directeur geschorst. De uitspraak van het inmiddels tegen hem aanhangig gemaakte proces viel eerst op 3 maart 1947. Het tribunaal te Rotterdam, 'overwegende dat de beschuldigde ongeveer acht maanden in bewaring is geweest', stelde hem buiten verdere rechtsvervolging. Tal van ontlastende verklaringen, waaronder die van in de oorlog onverdacht 'goede' Nederlanders, zullen ongetwijfeld tot deze uitspraak hebben bijgedragen. Theoretisch was hiermee de weg vrijgemaakt voor een

hervatting van zijn werkzaamheden als directeur. Wat echter in theorie mogelijk was, was in werkelijkheid in het naoorlogse klimaat een onmogelijkheid. Het besluit van het bureau zuivering van het ministerie van Binnenlandse Zaken, waarbij 'aan D. Hannema met ingang van 12 december 1945 ontslag is verleend als directeur van het museum Boymans', is 18 november 1946 gedateerd, drie en een halve maand vóór de uitspraak van het tribunaal.

Weer rijzen vragen: heeft Hannema ooit begrepen dat juist hij, gezien zijn prestige in de nationale en internationale museumwereld, zich naar het *noblesse oblige* had moeten gedragen, dat er middelen zijn die door geen doel, door geen 'om erger te voorkomen' kunnen worden geheiligd? 'Was einst Jubel und Jammer war, muss nun Erkenntnis werden, wie eigentlich auch im Leben des einzelnen' – aldus duidt Jacob Burckhardt in zijn *Weltgeschichtliche Betrachtungen* het adagium *Historia vitae magistra*. Hebben 'Jubel und Jammer' Hannema tot (ander) inzicht gebracht? Over wat in hem omging sprak hij niet, zoals hij ook nimmer over de 'Jammer' van de acht maanden kampeven heeft gesproken. Zijn innerlijk leven was een gebied dat hij niemand liet betreden en waarvan hij, ook bij de hevigste beroeringen, niets naar buiten toe liet blijken. En hoe hevig hem dit ontslag moet hebben beroerd valt nauwelijks voor te stellen. Wat een kwart eeuw lang de zin van zijn leven was geweest, was hem ontvallen. Op dit dieptepunt van zijn levensweg treft hem een tweede slag: de ontmaskering, niet alleen van de in de oorlogsjaren opgedoken 'nieuwe' Vermeers, maar, nog onbegrijpelijker, óók van de eens met zoveel jubel begroete 'Emmaüsgangers'.

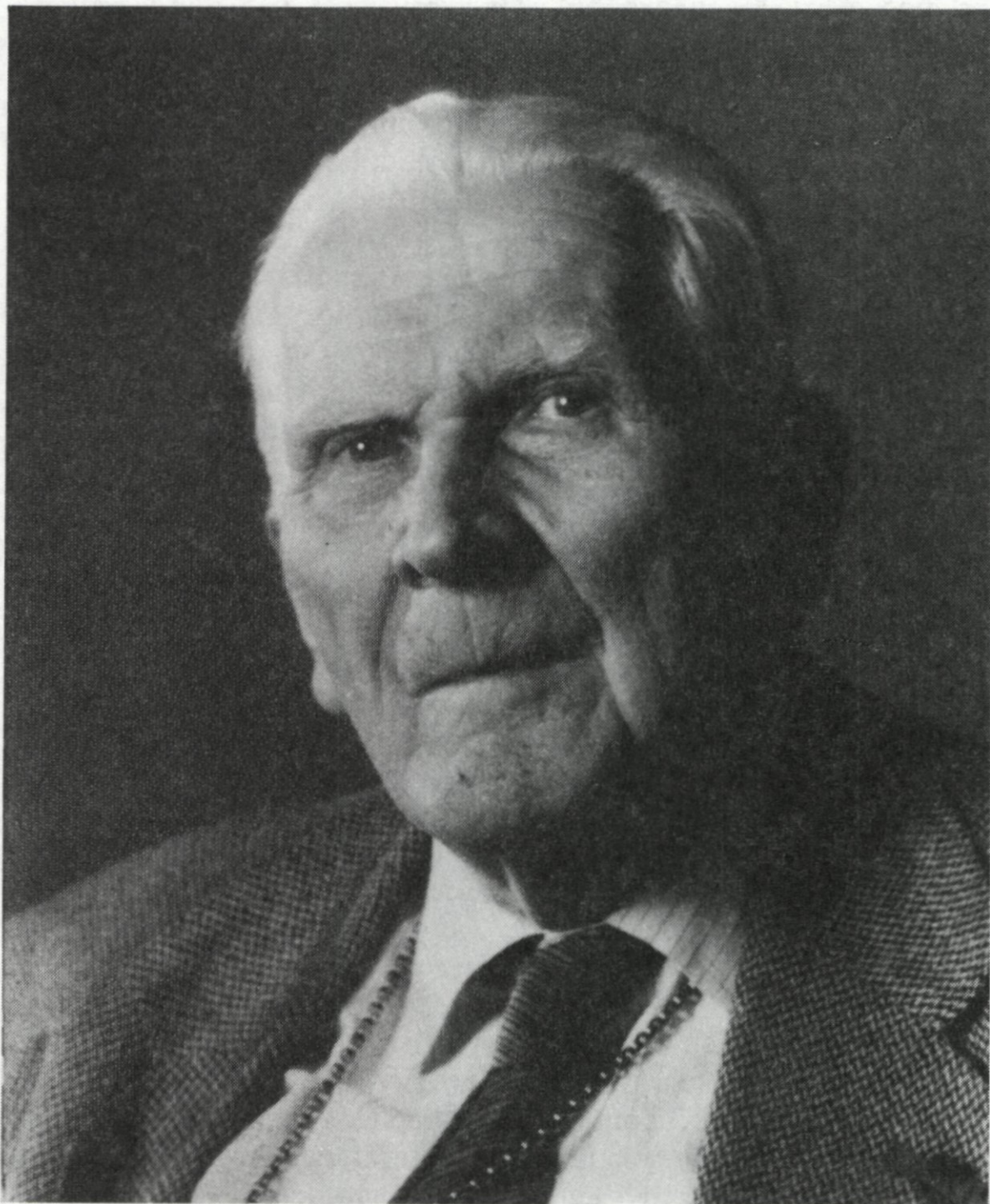
Men kan slechts diep respect hebben voor de wijze waarop Hannema met onverzettelijke wilskracht, 'recht op het doel', zijn leven weer heeft opgebouwd. Het doel bleef: verzamelen ten bate van de gemeenschap; de wil werd nu gericht op het verrijken en steeds aantrekkelijker maken voor een zo breed mogelijke kring van de eigen verzameling. 'It is happier to be a collector, than to be the owner of a collection. It is the chase, not the quarry, that counts, the pursuit of the unattainable, the discovery of the unexpected, with all its vicissitudes of success and failure': deze woorden van de Engelse verzamelaar Sir Robert Witt hadden met het oog op Hannema geschreven kunnen worden.

Aanvankelijk gehuisvest in het kasteel Weldam bij Goor, vond de collectie, 12 november 1957 ondergebracht in de Stichting Hannema-De Stuers Fundatie, in 1958 een definitieve behuizing in

het kasteel 't Nijenhuis bij Heino; 21 januari 1964 werd het gehele kunstbezit met de kunsthistorische bibliotheek officieel aan de Stichting geschonken. De band met de verzamelaars uit de Rotterdamse periode bleef; voor zijn oude relaties D.G. van Beuningen, W. van der Vorm, H.E. ten Cate en J.C.H. Heldring stelde Hannema de catalogi van hun collecties samen; nieuwe relaties werden aangeknoopt. De werfkracht van zijn persoonlijkheid had niets van haar betovering ingeboet. Onverminderd is ook zijn loyaliteit jegens 'zijn' museum gebleven. Toen de oogst, door hem gezaaid, door anderen werd binnengebracht: in 1958 de collectie D.G. van Beuningen, in 1972 de collectie W. van der Vorm (die zonder Hannema's bemoeienissen en invloed waarschijnlijk voor Rotterdam verloren zou zijn gegaan), heeft hij zich hierover zonder voorbehoud of enige bitterheid verheugd, zoals hij ook, in 1952, toen de verwezenlijking van de uitbreiding van het museum dichterbij leek te komen, spontaan het grote 'Gezicht op de Maas' van P. Signac aan de Stichting Museum Boymans schonk, een bekroning van de vele geschenken, waarmee hij de verzamelingen van het museum Boymans vóór 1945 had verrijkt. En toen eindelijk, na vele tribulaties, in 1972 de nieuwe vleugel werkelijkheid was geworden, heeft hij zich over dit nieuwe gedeelte steeds met de grootste waardering uitgelaten.

Wat hij niet heeft kunnen aanvaarden, in tegenstelling tot de velen – en zeker niet de minsten – in de wereld van de kunst en de kunstgeschiedenis die zich met hem vergist hadden, is het débâcle van de Emmaüsgangers geweest. Het was voor hem niet mogelijk – en het kòn voor hem met zijn karakter waarschijnlijk ook niet mogelijk zijn – te erkennen dat zijn gevoel voor het uitzonderlijke, voor niveau en kwaliteit, dat zijn intuïtie zozeer gefaald zouden hebben. En hierin vond hij de verzamelaar Van Beuningen aan zijn zijde. Zou Hannema, zonder de traumatische ervaring van deze *affaire ténébreuse* en zonder de daaruit voortvloeiende drang tot zelfbevestiging ertoe gekomen zijn, zoveel schilderijen in zijn verzameling, op zich zelf stuk voor stuk boeiende kunsthistorische problemen, toe te schrijven aan Vermeer, aan Hercules Seghers, aan Carel Fabritius? Zonder twijfel heeft de 'zaak-Vermeer' zijn neiging om 'ontdekkingen' te doen versterkt, een neiging die bij het klimmen der jaren en het ouder worden van het oog steeds groter werd; anderzijds was deze behoefte als een latent gevaar reeds immer aanwezig in zijn wijze, kunstwerken te benaderen. Ook in dit opzicht is hij zich zelf gebleven: het behoorde tot de *défauts de ses*

(grandes) qualités. Wanneer deze *défauts* reeds lang vergeten zullen zijn, zullen van zijn bijzondere hoedanigheden de verzamelingen in de 'oude' vleugel van het museum Boymans-van Beuningen en die in het Nijenhuis op welsprekende wijze blijven getuigen.

59. Dr D. Hannema